

Andrzej Krzysztof Kunert

W 59. rocznicę wybuchu Powstania Warszawskiego : "Na warszawskich Termopilach"

Palestra 48/7-8(547-548), 40-44

2003

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

W 59. ROCZNICĘ WYBUCHU POWSTANIA WARSZAWSKIEGO

Andrzej Krzysztof Kunert

„Na warszawskich Termopilach”

Wydaje mi się, że wiem na pewno tylko jedno: że z tych grobów, w których jest grób i mego jedynego dziecka – powraca ten szept, który słyszałem zawsze, ale który teraz jest jeszcze wyraźniejszy i jeszcze bardziej nieodparty, że nie wolno się poddać nigdy, nigdy. Bo wtedy dopiero umrą oni naprawdę i na zawsze. [...] I może ci tylko, co polegli na niepotrzebnym z rachunku i chyba Bogu tylko dla odkupienia ludzkiej godności potrzebnych warszawskich Termopilach, chyba ci tylko jedni, Polacy właśnie, ocalą świat, który był naszym światem – ocalą, jeśli można go jeszcze ocalić. Jeśli przecież chce ginąć, niech ginie przeciw nam. A jeśli nawet Bóg stworzył ten świat bez sensu, to przecież Tamci, co zostali na straconej placówce w straconym mieście straconego kraju – rzucili światu swój niezłomny i wspaniały ludzki sens.

(z listu Ignacego Matuszewskiego, sierpień 1945)

Pułkownik dyplomowany Ignacy Hugo Matuszewski urodził się 10 września 1891 roku w Warszawie. Jego dziadem był Ignacy Matuszewski, uczestnik powstania styczniowego i zesłaniec syberyjski, ojcem – Ignacy Erazm Matuszewski (1858–1919), wybitny krytyk literacki, współpracownik „Przeglądu Tygodniowego”, kierownik literacki „Tygodnika Ilustrowanego” i kierownik działu humanistycznego *Encyklopedii Powszechnej* Orgelbranda, prezes Towarzystwa Literatów i Dziennikarzy, zaś ojcem chrzestnym – Bolesław Prus.

Po ukończeniu Gimnazjum im. Ziemi Mazowieckiej w Warszawie w roku 1911 (był tam redaktorem tajnego pisma uczniowskiego „Bez Przyłbicy”, w którym opublikował m.in. swój przekład *Statku pijanego* Rimbauda) studiował filozofię, architekturę, prawo i rolnictwo na uczelniach w Krakowie, Mediolanie,

Dorpacie i Warszawie. Od 1914 roku służył w armii rosyjskiej na froncie austriackim i niemieckim. Dwukrotnie ranny, awansował do stopnia sztabkapitana.

W połowie 1917 roku był współorganizatorem I Zjazdu Wojskowych Polaków w Petersburgu (na jego wniosek honorowym prezesem zjazdu wybrano Józefa Piłsudskiego) i został następnie pełnomocnikiem Naczelnego Polskiego Komitetu Wojskowego – Naczelny na front zachodni. Od grudnia 1917 roku służył w I Korpusie Polskim gen. J. Dowbór-Muśnickiego i w lutym 1918 roku dowodził oddziałem, który opanował Mińsk, następnie wchodził w skład Komendy Naczelnej Nr 3 Polskiej Organizacji Wojskowej w Kijowie, zaś od listopada 1918 roku służył w Wojsku Polskim.

W Polsce Niepodległej zajmował szereg eksponowanych stanowisk, będąc kolejno szefem Oddziału II Sztabu Generalnego (1920–1923), ekspertem wojskowym polskiej delegacji podczas konferencji pokojowej w Rydze, attaché wojskowym RP w Rzymie (1924–1926), naczelnikiem wydziału (1926–1927) i dyrektorem Departamentu Administracyjnego Ministerstwa Spraw Zagranicznych (1927–1928), posłem RP w Budapeszcie (1928–1929) i kierownikiem Ministerstwa Skarbu (1929–1931). Następnie do wybuchu wojny był prezesem dyrekcji Towarzystwa Kredytowego Miejskiego w Warszawie, poświęcając się jednocześnie działalności publicystycznej. W latach 1931–1936 wchodził w skład redakcji „Gazety Polskiej” (czołowego organu prasowego obozu sanacji) i wkrótce stał się jednym z jej czołowych publicystów.

W czasie kampanii wrześniowej 1939 roku na polecenie płk. Adama Koca kierował (wraz z Henrykiem Floyarem-Rajchmanem) ewakuacją złota Banku Polskiego do Paryża. Przyjęty do wojska, ale równocześnie – z powodów politycznych – wysłany na bezterminowy urlop, po kapitulacji Francji przedostał się przez Hiszpanię i Portugalię do Stanów Zjednoczonych, dokąd przybył we wrześniu 1941 roku i osiadł w Nowym Jorku.

Należał tam do grona inicjatorów powołania Komitetu Narodowego Amerykanów Pochodzenia Polskiego (czerwiec 1942 roku), był czołowym ideologiem nowej organizacji i redaktorem jej „Biuletynu Organizacyjnego”.

Po powołaniu Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce z siedzibą w Nowym Jorku w lipcu 1943 roku został zastępcą przewodniczącego, następnie (po ustąpieniu Franciszka Januszewskiego) przewodniczącym Komitetu Organizacyjnego, zaś od października 1944 roku do śmierci zajmował stanowisko wiceprezesa Instytutu. Zmarł 3 sierpnia 1946 roku w Nowym Jorku.

Pierwszą żoną Ignacego Matuszewskiego, poślubioną w 1917 roku w Mińsku, matką jedyne go dziecka (córkę Ewy), była Stanisława Kuszelewska (1894–1966), działaczka harcerska, prozaik, tłumaczka, współzałożycielka i wiceprezes Centralnego Towarzystwa Ogrodów Jordanowskich, członkini Rady Programowej Polskiego Radia.

Po unieważnieniu tego małżeństwa Stanisława Kuszelewska poślubiła w 1928 roku gen. bryg. Ludomiła Rayskiego, szefa Departamentu Lotnictwa Ministerstwa Spraw Wojskowych, a w latach 1936–1939 dowódcę lotnictwa. W czasie II wojny światowej Rayski – nieprzyjęty z powodów politycznych do Polskich Sił Zbrojnych – służył w Royal Air Force, awansując od stopnia majora do generała. Wykonał wówczas m.in. pięć lotów nad okupowaną Polskę, w tym dwa nad powstańczą Warszawę, gdzie uczestniczyły w walce jego żona (kierowała sprawami gospodarczymi kompanii 0–2 batalionu „Olza” pułku Armii Krajowej „Baszta”) i pasierbica Ewa Matuszewska.

Drugą żoną Ignacego Matuszewskiego została w 1928 roku Halina Konopačka (1900–1989), lekkoatletka, wielokrotna mistrzyni Polski w rzucie dyskiem, rekordzistka świata w latach 1925–1928, zdobywczyni pierwszego dla Polski złotego medalu olimpijskiego na Igrzyskach Olimpijskich w Amsterdamie w 1928 roku. Matuszewskiego nazywano wówczas „mężem silnej ręki”...

W czasie II wojny światowej Ignacy Matuszewski stał się czołowym polskim publicystą orientacji niepodległościowej, ogłaszając na łamach „Słowa” w Paryżu, a potem „Nowego Świata” w Nowym Jorku i „Dziennika Polskiego” w Detroit ponad 600 tekstów publicystycznych (ostro krytykujących politykę rządów Władysława Sikorskiego i Stanisława Mikołajczyka oraz postawę Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii wobec ZSRR), z których część wzbudziła szerokie echa w środowiskach polskich na całym świecie. Za najważniejsze uznano już wtedy artykuły *Wola Polski* i *Ostatnie wojsko Europy*.

Tekst *Wola Polski*, napisany w Lizbonie w sierpniu 1941 roku, został opublikowany po raz pierwszy 5 października 1941 roku w londyńskich „Wiadomościach Polskich”, jeszcze w tym samym miesiącu przedrukowany w Stanach Zjednoczonych w „Nowym Świecie” i „Dzienniku Polskim”, niemal natychmiast przełożony na język angielski i wydany w postaci broszury *What Poland Wants* w Wielkiej Brytanii (grudzień 1941) oraz w Stanach Zjednoczonych (cztery edycje w okresie październik–grudzień 1942). Dwa konspiracyjne broszurowe wydania *Woli Polski* opublikował Konwent Organizacji Niepodległościowych w okupowanej Warszawie w sierpniu 1942 i w listopadzie 1943 roku.

Natomiast artykuł *Ostatnie wojsko Europy*, poświęcony dramatycznym losom Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie, opublikowany został po raz pierwszy na łamach nowojorskiego „Nowego Świata” 23 marca 1946 roku, a następnie przedrukowany (w obszernych fragmentach) w wielu pismach polskich na świecie, m.in. w „Na Szlaku Kresowej” w Rzymie, „Tygodniku Polskim” w Nowym Jorku i „Tygodniku Armii Polskiej na Wschodzie” na Bliskim Wschodzie.

„Posiadał zawsze jasną wizję tej prawdy, która w powodzi zakłamania, barbarzyństwa, zdrady i nikczemności jedynie regulować może uczciwie współzycie wolnych

narodów świata – Prawdy Wolności. Tej prawdy stał się obrońcą, jej zaprzysiężonym rycerzem. [...] W swej pracy nad wszelki wyraz ciężkiej i odpowiedzialnej, Matuszewski wznosił się na najwyższy poziom publicystyki” – napisał we wspomnieniu pośmiertnym Janusz Jędrzejewicz.

„Ignacy Matuszewski pierwszy z Polaków przewidział, że wojna ta, z której Polska miała wyjść w rękach zwycięzców, może skończyć się klęską. Pierwszy z Polaków odgadł, że grozi nam nowy rozbiór i nowa niewola. [...] I jeśli wolność narodów i swoboda człowieka nie jest polskim szaleństwem, Matuszewski był najtrzeźwiejszym sędzią naszych zaiste obłąkanych czasów” – powiedział nad jego trumną Kazimierz Wierzyński, Jan Lechoń zaś nazwał go „Mochnackim emigracji powrześniowej”.

„Nie z wyboru i nie z nominacji, ale wielkością swego umysłu i siłą charakteru wysunął się na czoło Piłsudczyków i całego obozu niepodległościowego” – po śmierci Matuszewskiego napisał Zygmunt Nowakowski.

Z powstańcą Warszawą Matuszewski związany był bardzo bliskimi więzami uczuciowymi. W Powstaniu Warszawskim walczyło bowiem dwoje z jego najbliższych – brat Tadeusz (docent mikrobiologii Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, kwatermistrz sztabu V Rejonu Obwodu Mokotów AK pod pseudonimem „Wąż”, który zmarł w lutym 1945 roku w niemieckim obozie koncentracyjnym Litomierzyce) i jedyne dziecko Matuszewskiego, wspomniana już wyżej, Ewa.

Ewa Matuszewska „Mewa”, urodzona 7 września 1919 roku w Warszawie, naukę łączyła z działalnością w harcerstwie (była zastępową w 3 Warszawskiej Żeńskiej Drużynie Harcerskiej). Po otrzymaniu świadectwa dojrzałości w Liceum im. J. Słowackiego podjęła studia na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Warszawskiego. W czasie obrony Warszawy we Wrześniu 1939 pracowała na punkcie opatrunkowym w Szpitalu Dzieciątka Jezus. Podczas okupacji niemieckiej kontynuowała studia medyczne na tajnym Uniwersytecie Warszawskim, organizowała sanitariat mokotowskiego hufca Szarych Szeregów, współpracowała z batalionem harcerskim AK „Parasol”. W Powstaniu Warszawskim była kierowniczką służby sanitarnej kompanii 0–2 batalionu „Olza” pułku AK „Baszta”. Uczestniczyła w walkach o budynek w Al. Niepodległości 117/119, a po ewakuacji obrońców zdecydowała się zostać z rannymi. Zginęła wraz z nimi, rozstrzelana przez Niemców 26 września 1944 roku. „Kiedy w styczniu 1945 roku generałowa Rayska dotarła na Niepodległości, martwa «Mewa» trzymała jeszcze w dłoniach bandaż, którego nie zdążyła użyć” (Lesław M. Bartelski).

„Największym umiłowaniem jego życia – po śmierci Matuszewskiego wspominał Bohdan Podoski – była jedyna córka Ewa. Ofiarował jej kiedyś to, co cenił najwięcej – krzyże Virtuti Militari, pradziadowski i własny. Młoda dziewczyna zginęła w Powstaniu Warszawskim. Padła na posterunku jako sanitariuszka, opatrując rannych żołnierzy”

rzy Armii Krajowej. Zagarnięta przez Niemców, których się nie ulęka, do końca wypełniając obowiązek, została przez nich rozstrzelana za «zbrodnię» okazania pomocy «ludziom wyjętym spod prawa». Ojcowski i pradziadowski Krzyż Virtuti Militari nie na darmo zdobił jej pokoik dziewczęcy”.

Nota o Autorze

Dr ANDRZEJ KRZYSZTOF KUNERT (ur. 1952), historyk najnowszych dziejów Polski, autor, współautor i edytor kilkudziesięciu książek i antologii źródłowych. Od 1992 r. prezes zarządu Archiwum Polski Podziemnej 1939–1956 w Warszawie, jednocześnie członek Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa (od 1990), redaktor naczelny „Wielkiej Ilustrowanej Encyklopedii Powstania Warszawskiego” (1997–1999), współredaktor rocznika „Niepodległość” (1997–1999 i od 2002), doradca dyrektora Biblioteki Narodowej (od 1999).